

УДК 930.2:[378.4.096:355.082.4](477.83-25)“194/199”(093.2)

ДЖЕРЕЛА ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ВІЙСЬКОВОЇ КАФЕДРИ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1944–1991 рр.)

Лариса ШЕЛЕСТАК

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра історичного краєзнавства,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна

Військова кафедра Львівського університету безперервно готувала офіцерів запасу від моменту її створення в 1944 р. до її ліквідації у 1993 р. В часі її діяльності в державі відбувалися військові реформи, які впливали і на організацію та вишкіл офіцерів запасу. Все це простежено в джерелах, які стосуються діяльності військової кафедри. Відтак, у студії розглянуто джерелознавчий аспект дослідження проблематики військового вишколу в цивільних вищих навчальних закладах СРСР у повоєнний період на прикладі Львівського університету. Систематизовано джерельну базу студії та погруповано за видами наративів та іншими типами джерел. Проаналізовано характер та специфіку документів, що зберігаються в Державному архіві Львівської області, Архіві Львівського університету, Львівському територіальному архівному відділі Галузевого Державного архіву Міністерства оборони України. Автор звертає увагу на важливість таких видів джерел, що стосуються військового вишколу, як періодика та радянські нормативно-правові документи та подає їхню детальну характеристику. Важливим типом історичного джерела виділяє інтерв'ю про навчання на військовій кафедрі із випускниками університету.

Ключові слова: Львівський університет, військова кафедра, офіцери запасу, архів Львівського Університету, історичне джерело, інтерв'ю.

На сучасному етапі відродження функціонування Збройних сил України все частіше актуальності набуває проблема військової підготовки студентів у цивільних вузах. Застосування перевірених методів військового навчання потребує не лише осучаснення, але й детального вивчення і осмислення здобутків і помилок минулих поколінь. Студії системи вишколу офіцерів запасу в цивільних вишах на прикладі діяльності військових кафедр університетів є цінним матеріалом для написання узагальнюючих праць із військової історії другої половини ХХ ст., праць із історії підготовки офіцерського резерву радянського часу та історії вищих навчальних закладів Львова. Окрім того, результати студії можна використовувати як досвід військового вишколу молодшого офіцерського складу, а кращі здобутки військової науки того часу можуть бути застосовані при навчанні офіцерів запасу сучасних Збройних сил України.

Важливим етапом дослідження був пошук і систематизація історичних джерел, оскільки джерелознавчий аналіз дозволяє дати всебічну характеристику щодо діяльності військової кафедри у Львівському університеті у радянський період, що це надзвичайно важливо, адже історія Університету другої половини ХХ ст. малодосліджена.

У статті автор поставив мету розглянути джерелознавчий аспект навчання офіцерів запасу на військових кафедрах цивільних вишів на прикладі Львівського університету.

Формування джерельної бази студії зумовлено специфікою проблеми, на якій зосереджено увагу. Насамперед, це і висвітлення соціально-політичного стану та потреби військово-оборонного комплексу означеного періоду, важливість військових кафедр цивільних вищих навчальних закладів у системі військового навчання, специфіка місцевості, національний склад та професійні якості офіцерів-викладачів кафедри, матеріальна та навчально-методична база кафедри, особливості програм і викладу теоретичного курсу та практичний вишкіл студентів.

Джерельна база дослідження досить значна і різноманітна. Увесь корпус документів, що стали джерельною базою розвідки можна розподілити на такі види: неопубліковані джерела – архівні документи (*див. Таблиця*) і інтерв'ю; опубліковані джерела – нормативно-правові документи і періодика.

Основу джерельної бази дослідження складають документи, що зберігаються в Державному архіві Львівської області, архіві Львівського національного університету імені Івана Франка, Львівському територіальному архіві Галузевого державного архіву Міністерства оборони України.

Передовсім мова йтиме про архівні матеріали Державного архіву Львівської області: фонд Р-119 Львівського університету у післявоєнні роки, фонд партійного комітету Львівського університету П-92, з якого можна почерпнути великий обсяг інформації та фонд П-4 Львівського міського комітету.

Крім того, для характеристики керівного складу кафедри потрібно використовувати документи того ж фонду Р-119, що зберігаються в архіві Львівського університету: це особові справи викладачів і начальників кафедри, штатні розписи університету, накази ректора університету та ін.

Окрема група архівних документів, що стосуються військової кафедри Львівського університету – накази начальника штабу та командувача військами Прикарпатського військового округу, що зберігаються у Львівському територіальному архівному відділі Галузевого державного архіву Міністерства оборони України.

Документи опису 23 (загальноуніверситетські кафедри) фонду Львівського університету Р-119 у Державному архіві Львівської області є основною джерельною базою дослідження. Саме в цьому описі згруповані документи військової кафедри Львівського університету: плани та звіти про роботу кафедри, протоколи засідань кафедри, програми з курсів військового вишколу.

Наголосимо, що документів про початок роботи військової кафедри у Львівському університеті є вдосталь. Сюди можна зарахувати план роботи кафедри за 1945–1946 н. р.¹ (План командирського перевишколу для начальників

¹ План роботи кафедри на 1945–1946 н. р., 1946, Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. Р-119, оп. 23, спр. 10, арк. 4.

кафедр ЛьвВО), звіт про роботу кафедри за 1–2 семестри 1945–1946 н. р.² (перший повноцінний навчальний рік на кафедрі), програму з курсу військової підготовки за 1945–1946 н. р.³ (розписані навчальні дисципліни, які вивчали студенти), підсумкову доповідь про бойовий вишкіл офіцерського складу кафедри за 1947–1948 н. р.⁴, плани роботи кафедри за 1948–1949 н. р. та 1949–1950 н. р.⁵

Також про перші роки роботи кафедри свідчить інформація, зібрана у фонді партійного комітету м. Львова: акти перевірки військової та фізкультурної роботи на підприємствах, у школах, технікумах і вищих навчальних закладах міста⁶, та “підсумкова доповідь про результати марксистсько-ленінської підготовки офіцерів військових кафедр і військового вишколу студентів вишів”⁷. Що цікаво, на основі інформації цих документів можна співставити роботу військової кафедри Університету та інших вишів м. Львова.

Діяльність кафедри у перші повоєнні роки можна проаналізувати на основі документації партійної організації, зокрема на протоколах звітно-виборних зборів партійної організації військової кафедри⁸ чи інформації для секретаря партійної організації кафедри⁹. Проте наголосимо, що партійні документи висвітлювали переважно ідейно-політичну роботу і мало звертали увагу, власне, на якість фахового вишколу офіцерів запасу на кафедрі.

Стан роботи військової кафедри в 1950-х рр. в архівних джерелах відображено дуже фрагментарно. Так, серед матеріалів фонду Р-119 перші документи про роботу кафедри датуються 1957–1958 н. р. Більше того, цей документ – це план роботи кафедри, де лише поверхнева інформація про дисципліни, які слухали студенти. У 1959–1960 н. р. серед документів кафедри, окрім плану роботи¹⁰,

² Звіт про роботу кафедри за I і II семестри 1945–1946 н. р., 1946, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 11, арк. 9.

³ Програма з курсу військової підготовки за 1945–1946 н. р., 1946, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 12, арк. 13.

⁴ Підсумкова доповідь про бойову підготовку офіцерського складу кафедри за 1947–1948 н. р., 1948, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 29, арк. 3.

⁵ План роботи кафедри на 1–2 півріччя 1948–1949 н. р., 1949, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 45, арк. 12.; План роботи кафедри на I і II півріччя 1949–1950 н. р., 1950, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 67, арк. 19.

⁶ Звіти про роботу відділу соціального забезпечення. Акти перевірки військової та фізкультурної роботи на підприємствах, в школах, технікумах і вищих навчальних закладах міста. Довідки про працевлаштування інвалідів Вітчизняної війни, забезпечення сімей загиблих воїнів Радянської армії та ін., 1947, ДАЛО, ф. П-4, оп. 1, спр. 187, арк. 101.

⁷ Підсумкова доповідь про результати марксистсько-ленінської підготовки офіцерів військових кафедр і військової підготовки студентів вишів ПрикВО за 1948–1949 н. р., 1949, ДАЛО, ф. П-4, оп. 1, спр. 31, арк. 94.

⁸ Протокол звітно-виборного зібрання партійної організації військової кафедри ЛДУ ім. І. Франка, 1949, ДАЛО, ф. П-92, оп. 1, спр. 111, арк. 2.

⁹ Факультетські партійні інформації секретарю партійної організації ЛДУ імені Івана Франка про стан ідейно-виховної роботи на факультетах, 1950, ДАЛО, ф. П-92, оп. 1, спр. 133, арк. 33.

¹⁰ План роботи кафедри на 1957–1958 н. р., 1958, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 218, арк. 14.; План роботи кафедри на 1959–1960 н. р., 1960, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 266, арк. 20.

з'являється також і звіт про роботу¹¹. Саме у звіті про роботу кафедри за 1959–1960 н. р. уперше зустрічається інформація про ті військово-облікові спеціальності, за якими проводили навчання на кафедрі, матеріальну базу кафедри, а також детальний опис проведення навчальних зборів, які були ключовим етапом вишколу офіцерів запасу.

В інших архівних фондах 1950-их років роботи кафедри військової підготовки висвітлені ще більші лакуни. Так, наприклад, у фонді партійного комітету міста Львова – П-4, знаходимо лише довідку за 1953 р. – “Плани роботи партійних бюро вишів, відомості про підсумки екзаменаційних сесій. Довідки, доповідні записки про стан навчальної та ідейно-виховної роботи в навчальних закладах”¹², з якої отримуємо інформацію про ідейно-політичну роботу кафедри, а також протоколи партійних зборів партійної організації військової кафедри за 1952 р.¹³. У фонді партійного комітету Львівського університету – П-92 з інформацією, знову ж таки, про ідейно-виховну роботу кафедри.

Найповніше в джерелах висвітлено матеріали 1960–1975 рр. Щодо початку 1960-х років, то єдиним джерелом інформації про навчання студентів на кафедрі стали документи фонду Р-119 (опис 23): звіт про роботу кафедри за 1960–1961 н. р.¹⁴, звіт про підготовку медичних сестер 1961–1962 н. р.¹⁵, плани роботи кафедри за 1961–1962 н. р. та за 1962–1963 н. р.¹⁶, протоколи засідань кафедри за 1961–1962, 1962–1963 н. р. та за 1963–1964 н. р.¹⁷, план роботи кафедри 1963–1964 н. р. та 1964–1965 н. р.¹⁸, звіт про роботу кафедри за 1964–1965 н. р.¹⁹, доповідь про військове навчання студентів за 1964–1965 н. р.²⁰. У цих документах висвітлюється навчальна та ідейно-політична робота кафедри, її кадровий потенціал, матеріальна база кафедри, перелік дисциплін, які вивчали студенти на військовій кафедрі, особливості навчання медсестер запасу, польова робота, а також проведення військово-польових навчальних зборів студентів у військах.

¹¹ Звіт про роботу кафедри за 1959–1960 н. р., 1960, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 267, арк. 28.

¹² Плани роботи партійних бюро вишів, відомості про підсумки екзаменаційних сесій. Довідки, доповідні записки про стан навчальної та ідейно-виховної роботи в навчальних закладах, 1953, ДАЛО, ф. П-4, оп. 1, спр. 600, арк. 275.

¹³ Протоколи партійних зборів партійної організації військової кафедри за 1952 р., 1952, ДАЛО, ф. П-92, оп. 1, спр. 302, арк. 44.

¹⁴ Звіт про роботу кафедри за 1960–1961 н. р., 1961, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 303, арк. 19.

¹⁵ Звіт про підготовку медичних сестер за 1961–1962 н. р., 1962, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 333, арк. 8.

¹⁶ План роботи кафедри на 1961–1962 н. р., 1962, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 332, арк. 13.; План роботи кафедри на 1962–1963 н. р., 1963, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 364, арк. 27.

¹⁷ Протоколи засідань кафедри за 1961–1962 та 1962–1963 н. р., 1963, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 331, арк. 118.; Протоколи засідань кафедри за 1963–1964 н. р., 1964, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 391, арк. 50.

¹⁸ План роботи кафедри на 1963–1964 н. р., 1964, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 392, арк. 22. План роботи кафедри на 1963–1964 н. р., 1964, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 418, арк. 15.

¹⁹ Звіт про роботу кафедри за 1960–1961 н. р., 1961, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 419, арк. 26.

²⁰ Доповідь про військову підготовку студентів 1964–1965 н. р., 1965, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 420, арк. 20.

Для аналізу роботи кафедри після 1966 р. використовувалися документи фонду Р-119: матеріали про роботу військово-наукового товариства кафедри за 1966–1967 н. р. і 1967–1968 н. р.²¹, план і звіт про роботу кафедри 1967–1968 н. р., 1969–1970 н. р. та 1970–1971 н. р.²², протоколи засідань кафедри 1968–1969 н. р., 1969–1970 н. р. та за 1970–1971 н. р.²³, плани роботи і протоколи засідань ради військово-наукового товариства кафедри 1969–1970 н. р.²⁴, а також документи все того ж фонду Р-119 за 1971–1975 рр., які зберігаються в Архіві Львівського університету (опис 24)*: протоколи засідань кафедри 1971–1972 н. р. за 1972–1973 н. р., за 1973–1974 н. р. та 1974–1975 н. р.²⁵ плани і звіти про роботу кафедри 1971–1972 н. р.²⁶, звіти про роботу кафедри 1972–1973 н. р. та за 1973–1974 н. р.²⁷, звіт про роботу науково-методичну і науково-дослідну роботу кафедри за 1974 р.²⁸.

Окрім того, досліджуючи навчання офіцерів запасу на кафедрі військової підготовки після 1966 р., аналізувалися матеріали первинної партійної організації кафедри при партійному комітеті Львівського університету: протоколи загальних партійних зборів²⁹ і протоколи засідань і плани робіт партійного бюро кафедри³⁰.

Увесь цей спектр інформації дозволяє детально проаналізувати навчальну, ідейно-політичну та наукову роботу кафедри, дослідити етапи навчання офіцерів

²¹ Матеріали про роботу військово-наукового товариства кафедри (плани, протоколи, звіти) за 1966–1967 та 1967–1968 н. р., 1968, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 467, арк. 21.

²² План і звіт про роботу кафедри 1967–1968 н. р., 1968, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 487, арк. 47.; Плани і звіти про роботу кафедри 1969–1970 н. р., 1970, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 529, арк. 143; Плани і звіти про роботу кафедри 1970–1971 н. р., 1971, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 554, арк. 78.

²³ Протоколи засідань кафедри за 1968–1969 н. р., 1969, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 507, арк. 25.; Протоколи засідань кафедри за 1969–1970 н. р., 1970, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 528, арк. 25.; Протоколи засідань кафедри за 1970–1971 н. р., 1971, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 553, арк. 25.

²⁴ Плани роботи і протоколи засідань ради військово-наукового товариства кафедри 1969–1970 н. р., 1970, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 530, арк. 61.

* Архів університету ввів своє шифрування даних справ, тому документи фонду архіву університету за 1971–1975 н. р. знаходяться під описом 24.

²⁵ Протоколи засідань кафедри за 1971–1972 н. р., 1972, Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. Р-119, оп. 24, спр. 24, арк. 31.; Протоколи засідань кафедри за 1972–1973 н. р., 1973, Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. Р-119, оп. 24, спр. 52, арк. 13.; Протоколи засідань кафедри за 1973–1974 н. р., 1974, Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. Р-119, оп. 24, спр. 78, арк. 37.; Протоколи засідань кафедри за 1973–1974 н. р., 1974, Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. Р-119, оп. 24, спр. 78, арк. 37; Протоколи засідань кафедри за 1974–1975 н. р., 1975, Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. Р-119, оп. 24, спр. 103, арк. 36.

²⁶ Плани і звіти про роботу кафедри 1971–1972 н. р., 1972, Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. Р-119, оп. 24, спр. 25, арк. 32.

²⁷ Звіти про роботу кафедри 1972–1973 н. р., 1973, Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. Р-119, оп. 24, спр. 53, арк. 27.; Звіти про роботу кафедри 1973–1974 н. р., 1974, Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. Р-119, оп. 24, спр. 79, арк. 41.

²⁸ Звіт про роботу науково-методичну і науково-дослідну роботу кафедри за 1974 р., 1974, Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. Р-119, оп. 24, спр. 104, арк. 18.

²⁹ Протоколи загальних партійних зборів за 1967 р., 1967, ДАЛО, ф. П-92, оп. 1, спр. 818, арк. 57.

³⁰ Протоколи засідань і плани робіт партійного бюро за 1967 р., 1967, ДАЛО, ф. П-92, оп. 1, спр. 817, арк. 59.

і медсестер запасу, вивчити причини змін у процесі вишколу студентів, а саме запровадження нових військово-облікових спеціальностей, нових підходів до проведення навчальних зборів у військах.

Варто підкреслити, що велика частка з цих документів подає однотипну інформацію. Зокрема документи партійної організації кафедри передусім містять інформацію про ідейно-виховну роботу кафедри, про “успіхи”, яких домоглась кафедра на цій ниві впродовж кожного навчального року, про “відмінну” роботу викладачів кафедри.

Важливими документами для аналізу форм і методів навчання студентів на військових кафедрах цивільних вишів³¹, методики викладів спецперекладу³² та медичних дисциплін³³ стали документи опису 10 (фонд Р-119) звіти про науково-дослідну роботу кафедри, що зберігаються в архіві Львівського університету.

Наголосимо, що документи постійного зберігання фонду Львівського університету в післявоєнні роки, у цілому, обліковані лише до 1974–1975 н. р. Тому, на жаль, матеріали після 1974–1975 н. р. із фонду Р-119 не збереглися. Розпочинаючи від 1976 до 1982 рр. єдиним архівним джерелом дослідження став фонд П-92 – партійного комітету Львівського університету.

Протоколи партійних зборів військової кафедри за 1973–1982 рр., як і в попередні роки багато уваги звертали на ідейно-виховну роботу кафедри. Проте на відміну від попередніх років до самих протоколів додані ще і додатки із доповідями викладачів кафедри: про стан військово-наукової роботи кафедри, про науково-методичну та науково-дослідну роботу кафедри, про підготовку кафедри до навчальних зборів студентів у військах, завдання щодо підвищення командирського та професійного вишколу³⁴. Завдяки цій інформації можна проаналізувати діяльність кафедри у зазначений період і детально охарактеризувати роботу студентів на навчальних зборах у військах.

Архівних документів про роботу кафедри військової підготовки після 1982 р. не виявлено. Фонд Львівського університету, як ми вже зазначали, завершився документами 1974–1975 н. р. Незважаючи на те, що документи партійного комітету Львівського університету доведені до 1989 р., проте протоколів партійної організації саме військової кафедри після 1982 р. – немає.

Архівних джерел періоду від 1982 до 1991 рр. також майже нема, однак в результаті пошуків в описі 6 (фонд Р-119) – документи ректорату університету,

³¹ Форми і методи навчання і виховання студентів на військовій кафедрі цивільного вишу, 1975, Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. Р-119, оп. 10, спр. 764, арк. 80.

³² Деякі науково-методичні питання викладання спецперекладу на військових кафедрах цивільних вишів, 1975, Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. Р-119, оп. 10, спр. 664, арк. 62.

³³ Дослідження ефективності методів викладання медичних дисциплін при підготовці медсестер Цивільної Оборони у виші, Архів ЛНУ ім. Івана Франка, 1975, ф. Р-119, оп. 10, спр. 676, арк. 52.

³⁴ Протоколи партійних зборів військової кафедри та кафедри фізичного виховання за 1973 р., 1973, ДАЛО, ф. П-92, оп. 1, спр. 999, арк. 139; Протоколи партійних зборів військової кафедри та кафедри фізичного виховання та додатки до них за 1975 р., 1975, ДАЛО, ф. П-92, оп. 1, спр. 1075, арк. 151.; Протоколи партійних зборів військової кафедри за 1981 р., 1981, ДАЛО, ф. П-92, оп. 2, спр. 117, арк. 146; Протоколи партійних зборів військової кафедри та додатки до них за 1982 р., 1982, ДАЛО, ф. П-92, оп. 2, спр. 159, арк. 138.

трапляються поодинокі накази ректора, що стосуються діяльності військової кафедри від часу її створення в 1944 р. до її закриття в 1993 р. Важливим джерелом для дослідження особового складу викладачів кафедри є штатні розписи університету від 1944³⁵ до 1988 р.³⁶ (опис 3 фонду Р-119), які містять кількісну характеристику складу кафедри, особові дані викладачів кафедри, національний склад та освітній рівень офіцерів, однак штатні формуляри подають лише часткову інформацію та не розкривають змісту роботи кафедри. До джерел, які містять інформацію про викладачів та начальників кафедри слід зарахувати також їхні особові справи. Вони зберігаються в архіві університету під описами 1 о/с, 2 о/с, 3 о/с фонду університету. Інформація особових справ, дозволяє охарактеризувати національний та соціальний склад викладачів і начальників кафедри, їхній освітній рівень, простежити попередній досвід військової служби, певні особистісні характеристики.

Матеріали фонду 899 – Штаб Прикарпатського військового округу Львівського територіального архівного відділу Галузевого державного архіву Міністерства оборони України – це, насамперед, накази начальника штабу ПрикВО та командувача військами округу. Накази начальника штабу, загалом, спрямовані до військових частин військового округу і рідко адресуються військовим кафедрам цивільних вищих навчальних закладів, однак, серед низки цих документів все ж знаходимо накази про відзначення персоналу кафедр нагородами, відзнаками, оголошення різного роду заохочень і подяк³⁷, а також винесення або зняття доган³⁸ викладачам кафедри.

Що стосується власне навчального процесу на військових кафедрах, то трапляються (однак, не кожного навчального року) накази начальника штабу та командувача військами округу, в яких призначали комісії для складання студентами цивільних ВНЗ державних екзаменів із військового фаху³⁹.

³⁵ Штатний формуляр і контрольний список професорсько-викладацького і навчально-допоміжного персоналу університету на 1944–1945 н. р., 1945, Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 3, спр. 1, арк. 78.

³⁶ Штатний формуляр професорсько-викладацького складу ЛДУ ім. Івана Франка на 1987–1988 н. р., 1988, Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 3, спр. Необлікована, арк. 214.

³⁷ Прикази и приказания войскам округа (подлинные) за 08.01.1968–03.10.1968., 1969, Львівський територіальний архівний відділ Галузевого Державного архіву Міністерства оборони України (далі – ЛТАВ ГДА МОУ), ф. 899, оп. 33108, спр. 1, арк. 32–36; Приказы командующего войсками ПрикВО (подлинные) за 02.01.1971–31.12.1971, 1971, ЛТАВ ГДА МОУ, ф. 899, оп. 33108, спр. 13, арк. 350–354; Приказы командующего войсками ПрикВО (подлинные) за 18.09.1972–30.12.1972, 1972, ЛТАВ ГДА МОУ, ф. 899, оп. 33108, спр. 17, арк. 108–111.

³⁸ Подлинные приказы войскам округа (03.01.1958–30.06.1958), 1958, ЛТАВ ГДА МОУ, ф. 899, оп. 2274 ос, спр. 4, арк. 88–100.

³⁹ Подлинные приказы и приказания войскам ПрикВО (05.01.1967–14.11.1967), 1967, ЛТАВ ГДА МОУ, ф. 899, оп. 29019 сс, спр. 14, арк. 52–58; Подлинные приказы и приказания войскам ПрикВО (02.01.1963–17.06.1963), 1963, ЛТАВ ГДА МОУ, ф. 899, оп. 26108 с, спр. 13, арк. 159–161; Приказы и приказания войскам округа (подлинные) за 04.01.1965–24.06.1965, 1965, ЛТАВ ГДА МОУ, ф. 899, оп. 26182, спр. 6, арк. 251–257; Приказы командующего войсками ПрикВО (подлинные) за 05.01.1989–25.11.1989, 1989, ЛТАВ ГДА МОУ, ф. 899, оп. 43322 с, спр. 11, арк. 83–91.

Інформація щодо проведення військових зборів майже відсутня. Це зумовлено тим, що великий пласт документів архіву Міністерства оборони є й досі засекреченими. Трапляються накази про розподіл студентів по військових частинах ПрикВО⁴⁰ для проходження ними зборів, але інформація там подана фрагментарно.

Важливими є документи, що стосуються організації та висновків перевірки військових кафедр цивільних вишів комісією позавійськової підготовки Міністерства оборони СРСР, де згадано і організацію праці на військовій кафедрі Львівського університету⁴¹.

Фонд 797 – Відділення військової підготовки Державного університету “Львівська політехніка” (тепер – Національний університет “Львівська політехніка”), зокрема документальну базу 1993 року цього фонду складають накази про створення цього відділу, із особового складу, про передачу матеріальної бази: містять інформацію про реорганізацію військових кафедр в період незалежної України та ліквідацію військової кафедри Львівського університету⁴². Саме в 1993 році військова кафедра університету разом із працівниками та матеріальною базою перейшла під керівництво відділення військової підготовки при ДУ “Львівська політехніка”.

Як окремий важливий вид історичного джерела можемо виокремити інтерв’ю випускників університету, що проходили військове навчання на кафедрі. Слід зазначити, що свідчення колишніх студентів поряд із архівними матеріалами, опублікованими збірниками документів, і пресою становлять вагомий комплекс джерел зі студій військової підготовки в Львівському університеті другої половини ХХ ст. Саме інтерв’ю випускників університету, що навчались на військовій кафедрі у 1970-х – 1980-х роках становлять основну джерельну базу хронологічно завершального періоду дослідження.

Важливо пам’ятати, що інтерв’юер, окрім цінних усних спогадів респондента, отримує ще й невербальну інформацію від оповідача, зокрема, аналізує його міміку, жести, вираз обличчя, інтонацію, переживання, що дозволяє краще оцінити та проінтерпретувати досліджуваний об’єкт. Попри специфіку і суб’єктивізм такого виду джерел, можемо отримати цінну інформацію про реальну організацію навчального процесу, перелік дисциплін, які слухали студенти, матеріальну базу

⁴⁰ Приказы командующего войсками ПрикВО (подлинные) за 17.07.1985–30.12.1985, 1985, ЛТАВ ГДА МОУ, ф. 899, оп. 41174, спр. 18, арк. 34–35.; Приказы командующего войсками ПрикВО (подлинные) за 05.01.1989–25.11.1989, 1989, ЛТАВ ГДА МОУ, ф. 899, оп. 43322 с, спр. 11, арк. 5–21. (розсекречений лише 18.04.2014 р.); Наказ, що вносить зміни до попереднього: Приказы командующего войсками ПрикВО (02.01.1989–28.10.1989), 1989, ЛТАВ ГДА МОУ, ф. 899, оп. 43321, спр. 16, арк. 161–162.

⁴¹ Приказы и приказания начальника штаба ПрикВО (подлинные) за 04.01.1981–30.09.1981, 1981, ЛТАВ ГДА МОУ, ф. 899, оп. 35260, спр. 10, арк. 10–11.

⁴² Накази начальника Відділення військової підготовки (08.10.1993–17.11.1993), 1993, ЛТАВ ГДА МОУ, ф. 797, оп. 44867, спр. 1, арк. 235; Накази начальника Відділення військової підготовки (88.11.1993–21.12.1993), 1993, ЛТАВ ГДА МОУ, ф. 797, оп. 44867, спр. 2, арк. 220.

кафедри та роботу студентів на навчальних зборах у військах. На основі оцінних характеристик, ставлення до навчання на військовій кафедрі респондентів можна викристалізувати позицію щодо якості військового навчання.

Проаналізувавши ще один вид документів – державні нормативно-правові акти, вдалося розглянути тло загальної радянської кон'юнктури підготовки офіцерського складу та збройних сил, загалом. Акцентуємо на важливості таких документів як: Постанова Ради Народних Комісарів № 413 від 13 квітня 1944 р. “Про військову підготовку студентів вищих навчальних закладів”, Закон СРСР “Про загальний військовий обов’язок” від 12 жовтня 1967 р., Постанова Ради міністрів СРСР від 31 серпня 1990 р. № 880 “Про затвердження положення про військову підготовку студентів вищих навчальних закладів за програмою офіцерів запасу і переліку вищих навчальних закладів, в яких встановлюється військова підготовка студентів за програмою офіцерів запасу”. Відповідно до постанови від 13 квітня 1944 р. формувались навчальні плани військової підготовки на військових кафедрах цивільних вишів, робився акцент на матеріальному забезпеченні⁴³.

Прийняття в 1967 р. закону “Про загальний військовий обов’язок” надало потужний імпульс розвитку військових кафедр, зміцнило їх роль в системі вищої професійної освіти і фахового рівня офіцерських кадрів. Для проходження військової служби на офіцерських посадах щорічно призивалося багато випускників цивільних вищих навчальних закладів, які пройшли навчання на військових кафедрах за програмою підготовки офіцерів запасу.

У Положенні “Про військове навчання студентів за програмами вишколу офіцерів запасу”, затвердженому в 1990 р., закріплювався добровільний принцип проходити військовий вишкіл на основі укладення контракту між Міністерством оборони і студентом⁴⁴. У переліку вищих навчальних закладів, в яких встановлювався військовий вишкіл студентів, у м. Львові військові кафедри залишились в Університеті ім. І. Франка, Лісотехнічному, Політехнічному та Медичному інститутах⁴⁵.

Існує також безліч дрібних наказів і постанов, виданих радянськими вищими державними органами, які подають уточнювальні дані щодо досліджуваної проблеми, однак не містять важливої інформації.

Як бачимо, нормативно-правові акти є важливим видом історичного джерела, й, зокрема розгляду нашої проблеми, а вивчені документи містять цінну інформацію про організацію та роботу військової кафедри.

⁴³ Положення “Про військову підготовку студентів вищих навчальних закладів” № 413 від 13.04.1944 р., доступ отримано 28 лютого 2019, <https://goo.gl/dWVid7>

⁴⁴ Постанова Ради міністрів СРСР “Про затвердження положення про військову підготовку студентів вищих навчальних закладів за програмою офіцерів запасу і переліку вищих навчальних закладів в яких запроваджується військова підготовка студентів за програмою офіцерів запасу” № 880 від 31.08.1990, доступ отримано 28 лютого 2019, http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_17124.htm

⁴⁵ Ibid.

Важливе джерело для розкриття університетського життя досліджуваного періоду є щотижнева газета “За радянську науку”, яка виходила від 1948 р. до 1990 р.⁴⁶. Як і вся періодика того часу, газета відображала суспільно-політичний лад держави. Однак, попри ідеологічну заангажованість, газета залишалася передусім студентською, у якій висвітлювали навчальну та наукову діяльність університету, дозвілля та побут, художню самодіяльність, фізичну культуру та військово-політичне виховання студентів вишу. Простеживши тематику газетних статей, в яких згадується військова кафедра, можна виокремити дописи про роботу секцій ДТСААФ, замітки викладачів кафедри до пам’ятних дат радянської армії. Починаючи від 1980-х рр. зустрічаються статті офіцерів кафедри, які адресовані студентам, які мали на меті підтримувати авторитет радянської армії. Це, зокрема, стаття К. Миронюка⁴⁷ – начальника військової кафедри 1979–1990 рр. та ін.⁴⁸, що інформували студентство про реформи військового навчання.

Завдяки публікаціям у газеті, можна отримати інформацію про військове навчання студентів, політико-пропагандистську діяльність офіцерів кафедри, суспільно-політичні зміни в державі, напрямки реформування військового вишколу.

Отже, джерела для вивчення історії військової підготовки у Львівському університеті є різних видів. Авторів вдалося класифікувати їх наступним чином: неопубліковані джерела (*архівні документи та інтерв’ю*) і опубліковані джерела (*радянські нормативно-правові документи і періодика*).

1. Характеризуючи неопубліковані документи, автор звертає увагу на великий масив джерел, що зберігаються в Державному архіві Львівської області, архіві Львівського національного університету імені Івана Франка, Львівському територіальному архіві Галузевого державного архіву Міністерства оборони України.

2. Охарактеризовано документи фондів Р-119, П-4, П-92, які містять інформацію про військову підготовку у Львівському університеті (*див. Таблицю*). Основними джерелами, які стосуються діяльності військової кафедри університету є безпосередньо документи опису 23 університетського фонду, де сама кафедра постає документоутворювачем. Важливими є матеріали фонду штабу Прикарпатського військового округу, які подають роботу військової кафедри на тлі наказів вищого військового командування.

⁴⁶ Анастасія Коник. “Каменяру – 65”, *Каменяр* 3–4 (2013): 10, доступ отримано 28 лютого 2019, http://kameniar.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2013/04/Kameniar_2013_N3_4.pdf

⁴⁷ Кузьма Миронюк. “Пам’ятати про обов’язок”, *За радянську науку* №32 (1988): 1.

⁴⁸ Яків Шлаїн. “За мир треба боротися”, *За радянську науку* №7 (1986): 1; *За радянську науку* №38 (1987): 3.

Таблиця

Назва архіву	Фонди	Описи
Державний архів Львівської області	Р-119 Львівський державний університет імені Івана Франка	Оп. 23 Загальноуніверситетські кафедри
	П-4 Львівський міський комітет КПУ	Оп. 1.
	П-92 Партійний комітет Львівського державного університету імені Івана Франка	Оп. 1.
Оп. 2		
Архів Львівського національного університету імені Івана Франка	Р-119 Львівський державний університет імені Івана Франка	Оп. 1о/с, 2о/с, 3 о/с Особові справи професорсько-викладацького складу
		Оп. 3. Відділ кадрів
		Оп. 6. Ректорат
		Оп. 10. Науково-дослідна частина
		Оп. 24 Загальноуніверситетські кафедри
Львівський територіальний архівний відділ Галузевого Державного архіву Міністерства оборони України.	899 Документи штабу ПрикВО	Оп. 33108 Оп. 2274 ос Оп. 23119 сс Оп. 26108 с Оп. 26182 Оп. 43322 с Оп. 41174 Оп. 43321 Оп. 35260 Оп. 44867
	797 Відділення військової підготовки Державного університету “Львівська політехніка”	Оп. 44867

3. Зважаючи на недостатню наповненість архівних фондів документами та часто односторонність та шаблонність цих матеріалів, важливим видом джерел постає інтерв'ю як частина усної історії. Саме інтерв'ю випускників університету, що навчались на військовій кафедрі у 1970-х – 1980-х рр., становлять основну джерельну базу завершального періоду діяльності військової кафедри.

Попри специфіку та суб'єктивізм такого виду джерел, дослідник здатний отримати цінну інформацію про організацію навчального процесу, матеріальну базу кафедри та роботу студентів на навчальних зборах у військах. На основі оцінних характеристик, ставлення до навчання на військовій кафедрі респондентів можна змоделювати чи якісний вишкіл давала військова кафедра.

4. Радянські нормативно-правові акти є важливим видом історичного джерела для нашої наукової проблеми. Розглянуті у статті документи вищих державних органів влади містять інформацію про організацію військової освіти в країні. Цих нормативних актів дотримувалась у своїй діяльності й військова кафедра університету.

5. Окрім державних актів, важливим видом опублікованих джерел є матеріали щотижневої університетської газети “За радянську науку”. Завдяки газетним статтям ми отримуємо цінну інформацію про військове навчання студентів, політико-пропагандистську діяльність офіцерів кафедри, суспільно-політичні зміни в державі, реформування військового навчання у виші.

SOURCES FOR A STUDY THE HISTORY OF MILITARY DEPARTMENT OF THE LVIV UNIVERSITY 1944–1991

Larysa SHELESTAK

Ivan Franko National University of Lviv,

Chair of Local History,

1, Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine

Military and naval training of students was reintroduced at higher civilian educational institutions of USSR in 1944 and the Military Department of Lviv University continuously trained reserve officers from the moment of its creation until its liquidation in 1993. All necessary information about the activities of the military department is in various sources

This paper analyzes the source study aspect of the issue of military training in civilian higher educational institutions of the USSR in the post-war period.

In the research, as an example, we took Ivan Franko’s Lviv University, systematized and grouped sources according to their types. We analyzed specifics of documents stored in the State Archives of Lviv Oblast, The Archive of Ivan Franko National University of Lviv, Lviv Regional Archive Department of the State Archive of the Ministry of Defense of Ukraine. We draw attention on periodical and Soviet legal documents, highlights their importance relating to military training of students and gives them a detailed description. Also, we underscored the significance of interviews with universities graduates about studying at the military department.

Key words: Lviv University, military department, military training, reserve officers, Archive of Ivan Franko National University of Lviv, historical source, interview.